

ŞAKİR BALKI'NIN "BÜYÜK USTURALAR" ROMANINDAKİ GÜLDÜRÜ UNSURLARINA BERGSON'UN "GÜLME" Sİ İLE YAKLAŞMAK

Ahmet Bulut ÇELİK*

Özet

Şakir Balkı'ya ait olan *Büyük Usturalar* romanı, yazıldığı dönemin siyasi yaşamına kimi eleştiriler getirmekte ve bu durumları bir güldürü ögesi olarak sunmaktadır. Eserin ilk ve tek baskısı 1978 yılında Tekin Yayınevi'nde yapılmıştır. Bu çalışmada Bergson'un *Gülmesi* ışığında romandaki güldürü unsurları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bergson'un gülme ve gülünçlük hakkındaki değerlendirmelerinin bir mizahi roman üzerinde sınanması ile birlikte bir mizahi romanın Bergson'un değerlendirmeleri ışığında sınanmasına çalışılacaktır.

Gülünç olanın gülme eylemi ile cezalandırıldığı tespit edilen bu eser, hicvedici bir nitelik de taşımaktadır. Eserdeki kurgusal olaylar ve kişiler üzerinden gerçek olay, durum ve kişilerin hicvedildiği görülmektedir. Bu nedenle makalede gülmece unsurlarının daha net anlaşılması için romandaki olaylar ve durumlar ile gerçek dünya arasında bir bağ kurulmaya çalışılacaktır. .

Anahtar Sözcükler: Şakir Balkı, Mizah, Bergson, Hiciv, Gülme, Roman, Büyük Usturalar

APPROACHING THE ELEMENTS OF COMEDY IN ŞAKİR BALKI'S NOVEL "BÜYÜK USTURALAR" WITH BERGSON'S "GÜLME"

Abstract

The novel "Büyük Usturalar" by Şakir Balkı brings some criticisms to the political life of the period it was written, and presents these problematic situations as a comic element. The first and only edition of the work was published in 1978 by Tekin Yayınevi. This study aims to identify the comic elements in the novel in the light of Bergson's "Laughter". It will also try to examine a comic novel in the light of Bergson's evaluations of laughter and the comic. This work, which identifies the comic as a punishment for the ludicrous, also carries a satirical quality. It is observed that real events, situations and people are satirized through the fictional events and characters in the novel. Therefore, an attempt will be made to establish a connection between the events and situations in the novel and the real world for a clearer understanding of the comic elements.

Keywords: Şakir Balkı, Humor, Bergson, Satire, Laughter, Novel, Büyük Usturalar

---

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bulut.celik@hacettepe.edu.tr, ORCID:0009-0004-9919-7313 Gönderim Tarihi: 12.04.2023 – Kabul Tarihi: 24.05.2023

Giriş

Şakir Balkı¹ 1929 gönen doğumludur. İzmir Erkek Sanat okulunu fabrika işçisi olduğu için terk etmek zorunda kalmıştır. SEKA İzmit Fabrikasında mekanik atölye amiri olarak çalışmış ve oradan emekli olmuştur. Türkiye Yazarlar Sendikasına üye olmuştur. İlk yazısı, *Demokrat Kocaeli* gazetesinde yayımlanan Balkı'nın gülmece öyküleri, *Pazar*, *Zübük* ve *Akbaba* gibi dergilerde yayımlanmıştır. Hayatı, sanatı ve eserleri ile ilgili çalışmalar oldukça kısıtlıdır.

Balkı'nın ilk romanları olan *Neler Yapmadık* ve *Büyük Usturalar*, 1975 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilmiştir. 1977-82 yılları arasında yazmış olduğu diğer yazıları ise *Cumhuriyet* gazetesinin *Ciddiyet* ekinde yayımlanmıştır. Son eseri *Göçmen* olan Balkı'nın toplamda üç romanı vardır. (Ener Su, 2020)

İlhan Selçuk'un değerlendirmelerine göre Balkı'yı diğer yazarlardan ayıran belki de en önemli unsur şudur: O, fabrikalara dışarıdan bakıp emekçinin öyküsünü anlatan yazarların dışında, fabrikada bir emekçi olup dışarıya/siyasete fabrikanın içinden bakan bir yazar olmasıdır (1978, 6).

Balkı 2021 yılının Mayıs ayında İzmit'te tedavi gördüğü hastanede vefat etmiştir. (*Kocaeli Gazetesi*, 2021)

Şakir Balkı, 1979 yılında Uluslararası Akşehir Nasreddin Şenlikleri, Ulusal Hoca Gülmece Öyküleri Yarışması'nda birincilik ödülüne layık görülmüştür. (Nesin, 2001, 61)

Balkı'nın *Büyük Usturalar* romanı da gülmece türünde yazılmış ve toplumsal hiciv barındırmaktadır. Bu eserdeki gülmece unsurları Bergson'un *Gülme*'si ışığında incelenmiştir. Toplumsal hicve konu olan unsurlar yazıldığı dönem ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yayımlanmış eserleri ise Ener Su (2020) tarafından şu şekilde listelenmiştir:

Eser Adı	Yayınevi	Basım Yılı	Eser Türü
Büyük Usturalar	Tekin Yayınevi/İstanbul	1978	Roman
Aç Ayı Oynamaz	Tekin Yayınevi/İstanbul	1980	Öykü
Piliç Şermin'in Evi	Gür Yayınları/İstanbul	1892	Öykü
Şeytan Aletleri	Tekin Yayınevi/İstanbul	1992	Öykü
İzmit'te Zaman (Kent Üzre)	İzmit Rotary Kulübü	1995	Araştırma
Ol Vukuat-ı Hikâyât)	Yayını/İzmit		
Nicomedia'nın Büyülü	İzmit Rotary Kulübü	1999	Araştırma
Yüzü İzmit	Yayını/İzmit		
İzmitli Üç Yazar	Kocaeli Ofset/Kocaeli	2000	Araştırma
O Yılları Yaşamak	Kocaeli Dokümantasyon Merkezi/İzmit	2001	Araştırma
Agora'da Dans&Düş (Şehr-i İzmit'e Dair)	İzmit Rotary Kulübü	2005	Araştırma
Göçmen Ah Balkanlar Vah Anadolu	Gürer Yayınları/İstanbul	2012	Roman
Atatürk'ün Yaşamında İzmit İmgesi: Seka'nın Trajik Sonu Büyük Yıkım	KYÖD	2012	Araştırma

Çalışmamıza konu olan *Büyük Usturalar* romanının ilk ve tek baskısı Tekin Yayınevinde 1978 yılında yapılmıştır.

Roman, Kırtaban köyünün adının Kırkyalan köyüne dönüşmesi öyküsüyle başlar. Sadrazam, köyün kadısının yalanını yakalayınca onu Halep'e sürer fakat emirnameye hatayla Halep yerine Harem yazılmıştır. Yalanı için cezalandırılacak olan Kadı Dürizade, bu yanlışlıktan dolayı Halep yerine Harem'e gönderildiği için ömrünü sefa içinde sürdürür. Böylece adeta yalanı için ödüllendirilmiş olur.

¹ Şakir Balkı için ayrıca bakınız: Karaalioğlu, Seyit Kemal (1982). "Balkı, Şakir". *Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp ve Aka. s. 88-89. Yalçın, Murat (Ed.). (2010). "Balkı, Şakir". *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. C. I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 173-174.

Durum böyle olunca köydeki herkes yaşanılanları yalanın kerametine bağlar ve bu olaydan sonra yalancılığı huy edinir. İşin sonunda köyün adı Kırkyalan'a çıkar.

Kırkyalan köyünden Zampik Zeynel romanın ana tipidir. Yazar tarafından bu tip merkeze yerleştirilir. Öyle ki, romanın anlatı düzleminde olaylar zinciri Zeynel tipinin düzenbazlıkları, gayrimeşru ilişkileri ve yalancılığı üzerine kuruludur. Tüm bu maceraların başında, Zeynel'in, Kadir Ağa'nın eşiyle yaşadığı gayrimeşru ilişkinin açığa çıkması yer alır. Zeynel, yaşadıkları yüzünden köyden kovulur, sonrasında da bir ilçeye yerleşir.

Zeynel taşındığı ve yerleştiği bu yeni mekânda da geçmişte olduğu gibi her türlü ahlâksızlığı yapmaya devam eder. İşe dolandırıcılıkla başlar. Gazetelere rüşvet vererek çıkarttığı asparagas zam haberleri ile nitelikli dolandırıcılık yapar.

Hasan Basan, Zeynel'in ilçede dolandırıcılık yaparken tanıştığı birisidir. Amacı toptancılık yapan bu zenginden para koparmak onu dolandırmaktır. Hasan Basan aynı zamanda olayların gerçekleştiği dönemde bir partide milletvekili aday adaydır. Uzun yıllardır milletvekili olmanın hayali ile yaşamaktadır. O nedenle eşi Dürdane ile birlikte vekil olacağı günleri hayal etmektedir. Hasan Basan bu konuda sadece hayal etmekte kalmaz, milletvekili olmak için elinden geleni yapar. Bir gün, Zeynel'e mebus olmak istediğinden bahseder. Bunun için partinin işleyiş mekanizmasını anlatır, olumsuz durumlardan dert yanar.

Zeynel bu durumu hemen kendi lehine çevirir. Hasan Basan'a yardımcı olacağını söyler. Birlikte bir ortaklık kurarlarsa ona mebus olmanın yollarını öğreteceğini vaat eder. Böylece bu ikili birlikte hareket etmeye başlarlar. Zeynel, Hasan Basan Bey'in seçim danışmanı olur. Ona nasıl yalan söyleneceğini ve halkın karşısında nasıl nutuk atacağını öğretir. Yalan söyleme ve oyun çevirme konuları romanda uzun uzun anlatılır.

Seçim danışmanlığı konusunda ünü artan Zeynel, Pelvan Niyazi ile tanışır. Pelvan Niyazi de uzun zamandır milletvekili olmayı arzulamaktadır. Onlar için vekil olmak, Ankara'da bolluk içinde yaşamak ve saygınlık demektir. Zeynel zamanla Pelvan Niyazi'nin de danışmanlığını üstlenir.

Hem Hasan Basan'ın hem de Pelvan Niyazi'nin danışmanlığını yapmakta olan Zeynel ilçede çok tanınan ve saygı duyulan bir adam olmuştur. Bu arada ilçedeki insanlar da ikiye ayrılmışlardır. Bir kısmı Zeynel'in yaptıkları dolayısıyla ona hayran olup saygı duyarlarken bir kısım insanlar da bu düzenbaz adamın gerçek yüzünü görüp ondan nefret etmektedirler. Hatta Zeynel'in yaptığı dümenlerin farkında olan kimi partililer ondan yaka silkmektedir.

Zeynel'in ahlâksız kişiliği bu ilçeye geldiğinde de değişmemiştir. Bir önceki köyden kovulmasına neden olan ahlâksızlığını burada da elden bırakmamakta ısrarcı olmuştur. Burada da Hasan Basan'ın eşi Dürdane ile gayrimeşru bir ilişki yaşamaktadır.

Zeynel'in milletvekili olmak isteyenlere yaptığı danışmanlık dışında ilçede yaptığı işleri ise şöyle özetlenebilir: Attığı nutuklarla Zeynel, cami yaptırma derneğinin başına geçmiştir. Fakat sonradan bu durumdan kimse memnun olmayınca ve halk onu dernekten uzaklaştırmayı isterler. Bunun için yeni bir meşgale üretmek adına Zeynel, partiye ilçe başkanı yapılır.

Eserde, Zeynel çok boyutlu bir tip olarak çizilir. Yazar onu düzenbaz, dolandırıcı ve ahlâksız birisi olarak anlatmak istediği için bu tipi birçok örnek olay içerisinde vermeyi tercih eder. Şöyle ki, Zeynel, hem partide yaptıkları hem dernekdeki durumu hem de özel hayatındaki ahlâksızlıkları ile romanda konu edilir. Eserin sonunda Zeynel, bütün bu olumsuz ve yanlış olaylara rağmen kazanan kişi konumundadır. Bu ilçeden ayrılmış ve Ankara'ya gitmiştir. Orada altın varaklı koltuğunda caka satmaktadır. Bu durum romanın başında anlatılan ve tıpkı yalancılığı sayesinde hareme ağa olan Kadıya benzetilmiştir. O da bir sultan gibi yaşamaktadır.

Romanda anlatılan mekân ismi eserde açıkça verilmemişse de olaylarda anlatıldığı kadarıyla, okur burasının İstanbul ve Ankara'ya uzaklığından, cadde ve sokak adlarından İzmit olduğu anlayabilmektedir.

Büyük Usturalar, çeşitli bakış açılarından ele alınabilecek bir roman olmakla birlikte bu çalışmada özellikle iki bakış açısından değerlendirmeye alınacaktır. Mizah ve toplumsal hiciv². Bu çalışmada, roman açısından konu bu şekilde sınırlandırıldıktan sonra kuram açısından da Bergson'un *Gülme* kitabı

temel alınmıştır. Böylece, bir ikili okuma gerçekleştirilerek romandan çıkartılacak verilerin, Bergson'un kuramı ve tanımlamaları ile ne ölçüde örtüşmekte olduğu ortaya çıkartılabilecektir.

Bergson, *Gülme* eserinde gülme eylemi üzerinde durmuş, gülünç olan üzerine açıklamalar ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Aynı zamanda kitabında, gülme eyleminin toplumdaki nedenleri, sonuçları, etkileri üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Çalışmanın kapsamı dışında olduğu için burada Bergson'un değerlendirmelerinin tamamının açıklanması veya eserin özetlenmesi yoluna gidilmeyecek, yalnızca *Büyük Usturalar*'da örneğine rastlanan gülme unsurları maddeler halinde çıkartıldıktan sonra eserden örneklerle açıklanacaktır. Buna göre roman ve *Gülme* kitabı arasındaki benzerlikler ve ortak noktalar şöyle sıralanabilir:

1. Bergson'a göre gülme ancak acıma ve şefkat duygularının ortadan kalkmasıyla mümkün olabilir (2014: 5).
2. Bergson'a göre dalgınlık, istem dışılık ve sakarlık bir gülünçlük nedenidir (2014: 9).
3. Bergson'a göre gülünç unsur, kişiden ve karakterden ayrı bir şekilde varlığını korur (2014: 106).
4. Bergson'a göre bireydeki ve toplumdaki otomatizm gülünçtür (2014: 23).
5. Bergson'a göre gülme kalıplaşmış bir davranışa cezadır (2014: 113).

İlk olarak ele alacağımız konu Bergson'un gülme tanımlamasındaki gibi gülmenin ancak acıma ve şefkat duygularının ortadan kalkmasıyla mümkün olabileceği meselesidir (2014: 5).

Eserdeki olaylar, anlatıcının gülünç sunumu, mümkün merteye saf dışı bırakılıp yeniden gözden geçirildiğinde okurun karşılaştığı tablo içler acısıdır. Bu içler acısı durum anlatıcı tarafından okuruna gülünç bir durum olarak sunulmuştur. Okur romanda dolandırılan veya aldatılan insanlara acımaz, aksine olarak yalnızca onların hâline güler. Romanın tipik yardımcı tiplerden biri olan İmam Hüsin Harem'den döndüğünde içler acısı hâldedir. Yazar, İmam'ın dönüşünü şu şekilde aktarmıştır:

“Buraya eyi kulak verin ağalar, sabah olmuş, gün ışımış. Bakmış millet, köy alanında yerde biri debelenip duruyormuş. Çevresini almışlar. Adam ha ölecek ha ölmüş. Yerde debelenen adam, güçlülükle “Ben imam Hüsin...” demiş. Bizim köyden biri: “Bak hele, demiş, kendisini imam sanıyor.. Hadi sen de git oradan...”

Bir başkası da:

— Ülen ite bak, demiş, bizim bildiğimiz İmam Hüsin yüz okka adamdır ha...” (Balkı 1978: 13)

Burada anlatıldığı kadarıyla İmam'ın hâlinin acınacak bir durumda olduğu apaçıktır. Fakat yazar bağlam içinde durumu tam tersine çevirerek okurun İmam'a gülmesini sağlama konusunda başarıya ulaşmıştır.

İkinci olarak Bergson *Gülme* kitabında, dalgınlık, istem dışılık ve sakarlığın bir gülünçlük nedeni olduğunu dile getirmektedir (2014: 9).

Büyük Ustrular'da bu durum şöyle saptanmıştır. Roman kişisi Kadı'nın işlediği suç üzerine cezalandırılması gerekmektedir. O nedenle de Kadı Halep'e sürgün olarak gönderilmelidir. Oysa olaylar bu şekilde gerçekleşmez. Kadı, “Halep” yerine “Harem”e gönderilir. Bu durum dalgınlık ve istem dışılığın bir sorucudur:

“Hele dinleyin ağalar, bizim köyün yalancı kadısı apar topar sürgün edilmiş. Edilmiş edilmesine ya, ama nereye? İşte buraya bi mim koyun arkadaşlar. İster inanın ister inanmayın, bu sürgün emirnamesini, yazan kopuk kimse, “Halebe” diye yazacağı yerde, tutmuş da “Harem’e” diye yazmamış mı? Emir de emirdir, bizim yalancı deyyus kadı, sakalından yaşından utanmadan varmış mı sarayın Harem'ine? Her yanında piliç gibi güzeller... Kadı Dürrizade'nin bir eli balda, öbür eli de yağda mı desem, balda mı? Her

yanı bülbülmüş. İlk işi harem ağasını yemek olmuş, öbür işi de Sadrazam Keşanlı Hüsrev Paşa'yı bozuk para gibi harcamak olmuş." (Balkı 1978: 10)

Böylece örnek olayda da gösterildiği gibi romanda anlatılan durumda yaşanan dalgınlık, yapılan yanlışlık ve istemdişi durum bir trajediye değil komik bir olaya dönüşmüştür.

Üçüncü olarak ele alacağımız konu bağlamında Bergson'a göre gülünç unsur tanımlamalarından birisi de şudur: Gülme kişiden ve karakterden ayrı bir şekilde varlığını korur (2014: 106) ilkesi.

Romanda bize gülünç olarak sunulan mesele, aslında tek tek ele alınarak anlatıldığı üzere Zeynel'in veya Hasan Basan'ın yahut Cami Yaptırma Derneğinin içinde bulunduğu durumdan kaynaklanmaz. Tek tek verilen bu örnek olaylar aslında bir bütün haline dönüştüğü zaman daha başka bir anlam kazanmaktadır. Eserde tüm bu unsurlarla birlikte okura mevcut düzenin gülünç olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Vurgu bu noktadadır.

Gülünç olan siyasetçilerin paravan şirket kurarak kara para aklamaları, nutuk atmanın yalan söylemek sanılması, mecliste yumruklar konuştuğu için pehlivanların milletvekili olmasının teklif edilmesi, yalanın ödüllendiriliyor olması, milletvekilliğinin büyük bir kâr kapısı olarak görülmesi gibi durumlardır. Bu örnekler çoğaltılabilir.

Eserde gülünç unsurun kişi ve karakterden ayrı bir şekilde var olduğunun bir örneğini romanda çizilen tiplerde hemen hemen tüm şahısların birer lakabı olmasından da anlayabiliriz. Örneğin Dobracı Zülfi yalan söylemeyi beceremediği için adı "Dobracı"ya çıkmıştır. Burada bize gülünç gelen Zülfi karakterinin kendisinden çok dobracı olmasından kaynaklanan bir nedenle mevcut siyasette bu kadar zararı dokunmasıdır. Pelvan Niyazi'nin adında Pelvan sözcüğünün her seferinde zikrediliyor olması da milletvekilliği ve pehlivanlık arasındaki tezatlığı vurgulamak içindir. Hasan Basan'ın eşi ise çevresindekilerin ilgisini üzerinde toplamakta başarılı olduğu için "Sükse Dürdane" hatta "Erkek Avcısı Dürdane" olarak anılmaktadır.

"Hasan Basan'ın karısı Sükse Dürdane'nin de öyküsü azbuz renkli değildi! Hasan'la evlenmeden önce, Perşembe Pazarında çalışıyordu. Adı geçen firma Ankara'da bir büyük büro açınca hemen apar topar Sükse Dürdane'yi oraya sepetlemişlerdi. Bu firmada ona iyi gözle bakmıyorlardı çoğu zaman. Firma yetkilileri dolaylı yollardan onun işine son vermek için onu Ankara'ya sürmüşlerdi. Çünkü ilgilere göre, Dürdane, bu firmayla iş yapan kimselerle yüzgöz oluyordu. Bu yüzden firmada ona "Erkek Avcısı Dürdane" adını takmışlardı. Patron bir gün ona "Bu firma ciddi bir firmadır, biraz kendini derle toparla. Sayende boynuz mu bırakacağız?" Sükse Dürdane de patronun yüzüne karşı "Siz bana bakacağınıza, karınıza bakın!.. Ortaklık kurmuş olduğunuz Amerikalı ile aşk yaşamı sürüyor.." demişti.

Ankara girdisi çıktısı çok bir kent olduğu için, Dürdane burada da rahat durmamıştı hiç." (Balkı 1978: 36)

Yazar kişiler ile olaylar arasında bağ kurarken gülme unsurunu kişilerden bağımsız bir hale getirmekte, onları anlatırken karikatürize etme yolunu tutmakta ve bunu da isimlerine eklediği bir sıfat ile gerçekleştirmektedir.

Dördüncü olarak Bergson'a göre bireydeki ve toplumdaki otomatizm gülünç olarak verilen durumdur (2014: 23). Bergson burada kişilerin ve toplumların makineleşmesi ve ruhsuzlaşması, öngörülebilir olması, aynı olaya her şartta aynı tepkiyi vermesinin bir güldürü unsuru olarak sunulabileceğine işaret eder³.

---

³ Bu gülünç unsuru daha iyi açıklamak için daha bilinen bir eserden örnek vermek yararlı olacaktır. Aziz Nesin'in *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* eserinde nüfus memuru Yaşar'ın yaşadığına gözüyle görmesine rağmen inanmaz çünkü önündeki evrakta öldüğü yazmaktadır. (Nesin, 2015) Bu durum ancak bir makinede veya makineleşmekten akıl tutulmasına uğramış insanda mümkündür.

Söz konusu otomatizm *Büyük Usturalar*'ın kurgusal düzleminde hâkim bir yere sahiptir, bu durumu benzetmelerle de örnekleyebiliriz: “Atının üzerinde savaş yitirmiş bir süvari paşası gibi süklüm ile püklüm duran Sadrazam, birden için için sevinmiş, bizim köye şöyle bir bakmış, sonra sürmüş atını yeşil düzlüğe” (Balkı 1978: 8)

Yukarıdaki alıntıya baktığımızda, Sadrazam savaş yitirmiş bir süvari paşasına benzetilmektedir. Bu benzetme savaş yitirmiş süvari paşalarının her zaman aynı şekilde kurulu otomatik bir makine gibi atlarının üstünde süklüm püklüm oturdukları tespiti ile mümkündür. Yazarın bu ifadeyle sunduğu otomatizm, gülünçlüğü sağlar.

Büyük Usturalar'da sunulan toplum ise başlı başına aksaklıkları kendisine ilke edinmiştir, kimi aksaklıklar da makineleşmeden doğmuştur:

“Dobracı Zülfi, başını iki yana salladı:

— Varıp gidin görün hele, dedi, doğdum büyüdüm ben böyle bir şey görmedim!
Bizim Zeynel, Padişah oldu desem, yalan. Başbakanlık ediyor desem, yalan... Bir büyük adam olmuş ki hiç sormayın. Bir koltuğu var sırmalı mı sırmalı.. Büyük mü büyük...
Sözleri ferman, nefesi derman...

Sanki kimse nefes almıyordu.

Dobracı sürdürdü sözlerini şöyle:

— Bundan böyle sakın ha bana Dobracı Zülfi demeyin ha... Bunca yıl ben kafa yerine boş gaz bidonu taşımışım meğer! Bilin ki yalanda.. dolanda büyük bir keramet var.
Bundan sonra ben ayak üstü on yalan, kırk yalan atmazsam bana da Dobracı Zülfi demeyin. Yalanın, namussuzluğun kerameti üzerinize olsun, âmin! Varın da Zeynel'i görün..” (Balkı 1978: 155)

Bir başka örnek de şöyle verilebilir:

“İmam Hüsin'i yağ-bal ile bir iki ay besiyeye çekmişler. Adam ayağa kalkar kalkmaz İstanbul'da başından geçenleri bir bir anlatmaya başlamış:

— “Bizim bu Kadı Dürrizade için Padişah mı desem, Sadrazam mı desem, Şeyhülislâm mı? Büyük adam böyük!.. İstanbul'da sözü ferman nefesi derman adamın.
(Balkı, 1978, 14)

Gün görmüş bir köylü ünlemiş var gücüyle:

— Bundan sonra yalan konuşmayanın anası ağlasın, demiş, bu yalan işinde bi keramet yok ise namussuzum... Yoksa bizim mendebur kadınının Cennette ne işi var ki?
(Balkı 1978: 15)

Yukarıda *Büyük Usturalar*'ın farklı kısımlarından yapılan alıntılarda da her seferinde doğanın bir kanunuymuş gibi yalan söyleme konusunda başarılı olanın saltanat sürdüğünü ve bundan da çıkarılması gereken dersin yalan söylemenin keramet olarak görüldüğü gerçeğidir.

Beşinci ve son olarak şu tespit yapılabilir: Bergson'a göre gülme kalıplaşmış bir davranışa cezadır (2014: 113).

Bergson bu tespiti yaparken örüşlerini desteklemek için Moliere'den alıntılar yapmıştır. Bu tespitten mizahın hicvetmenin bir yöntemi olduğu çıkarımı yapılabilir. *Büyük Usturalar*'da ceza verme amacı olduğu apaçıktır, cezalandırılan unsurların neler olduğuna yani nelerin hicvedildiği şu şekilde incelenebilir:

Dönem siyasetçilerinden Süleyman Demirel bu cezadan kendisine düşen payı almıştır. Adı zikredilmese de partideki Marisoncu Nazım, aklımıza hemen Demirel'in mühendis olarak çalıştığı Amerikan firması Morisson-Kundsen'i getirmektedir. Vekil adayları da Zeynel'den iyi yalan söyleme ve halkı aldatma dersleri aldıktan sonra attıkları nutuklar, önümüzde kurmaca bir Adalet Partisi ve yine kurmaca bir Demirel tablosu olduğunu düşündürür niteliktedir:

"Pelvanın anası:

— Ah daha neler olsun ki, oğullarım... Pelvan aklını üşüttü.. Bilmem ya, aslan gibi oğlumun aklı çalındı. Sapık sapık konuşmaya başladı son günlerde! Boşnağın avradına kurşun döktürdüm, destursuz bir yere su dökmüş... Ah benim Pelvanımın ağzı vardı, dili yoktu. Ama şimdi? Gece demiyor, gündüz demiyor "Mohderem vatandaşlarım deyü bağırp duruyor. Allah tümümüze iyilik sağlık versin." (Balkı 1978: 58)

Toplumsal hiciv konusunda roman yeteri kadar malzemeyi içerisinde barındırmaktadır. Bu konuda Şakir Balkı'nın tutumu romanın yazıldığı dönem içerisindeki güncel olayları, iç ve dış siyaseti ve toplum yapısını hicvetmekten yana olmuştur. Burada yazarın tutumu eleştirel bir bakış açısını içermektedir.

Örnekleme gerekirse eserde Kocaeli Valisi'nin sürgüne gönderilmesi olayı söz konusudur. Vali gibi bir mülki idareci, devlet kurumlarındaki yetkili merci tarafından değil de partililer aracılığıyla sürgüne gönderilmiştir. Bunun sebebi de Vali Bey'in "devlet malını büyüğünün biraderlerinden koruması"dır. (Balkı 1978: 123) Vali'den sonra Savcı da kimi partililerle anlaşamaması gerekçesiyle kentten uzaklaştırılır. Uzaklaştırılan Savcı'nın arkasından da kimileri "Ne güzel her yediğimiz naneyi örtbas ediyordu." diyerek üzölmüşlerdir. (Balkı 1978: 108) Göröldüğü gibi burada, Savcı'yı sevenlerin sevgisinin nedeni kesinlikle iyi bir hukukçu olmasına değil aksine onun ahlâksız olmasına dayandırılır.

Zeynel de parti yönetimine nüfuz ettikten ve Cami Yaptırma Derneğine başkan olduktan sonra Kılıf-san adında bir paravan şirket kurmuştur. Bu kiraathane görönlümlü şirket ile zimmetine geçirdiği araziler ve paralara bir "kılıf" uydurmaktadır:

"Zampik oturduğu yerden kalkıp sırtını okşadı:

— Aferin, tüccar kafası dediğin böyle olmalı. İyi yetişmişsin, aferin.. Yine gözüme girdin. Uyanık adamsın vesselâm.. Ama ne var ki işin içinde biraz yorulmak da var ha.. Tüm işler sana düşecek ona göre Hasan Bey!

— Düşsün canım, işin ucunda daha çok zengin olmak var değil mi? Elden geleni ben ardıma komam.. Para olduktan sonra kelli, bana her şey vız gelip tırıs gider. Hele hele, ne işi olacak bu?..

— Ne işi olacak öyle mi?.

— Bileyim değil mi Zeynel Bey!

— Basit bir iş canım, sen hayalî şirket kuracaksın, yan sanayi.. İmalât işi falan...

— Peki ne imal edeceğiz?

— Kılıf!

— Deme Zeynel Bey, ne kılıfı?

— Uzun etme yahu, bildiğin kılıf işte, kılıf de çık işin içinden fazla kurcalama.." (Balkı 1978: 110)

Büyük Usturalar'da Türkiye'nin Amerika ile olan yakınlığı ve NATO ve CİA'nın Türkiye'nin işlerinde hat safhada etken oluşuna da değinilmiştir. Zeynel, düzenli olarak NATO toplantılarında bulunan bir siyasetçidir. Zampik Zeynel ve Tefeci Beşir, demir işinde Chicago Steel Work Company ile çalışmaktadırlar:

“Ankara’da bir Amerikalı dostum var, bizim Holding kafalı, paralı adamı! Onunla kafa kafaya verdik bir tezgâh kurduk. Allah da yürü ya kulum dedi, eh biz de yürüyoruz işte. Sonra sen onun bunun sözlerine sakın kulak asma Beşir Bey kardeşim. Biz işimize bakalım.. Bir Koy On Al Holding bizi kısa zamanda ihya edecek bak gör.. Kârın yarısı onun yarısı bizim. Kardeş payı değil mi ki? Biz holding olmasaydık banka kredisi mi alırdık, biz şiş yansın ama, kebab yanmasın misali bizimkisi. Boşver seen aldırma canım... Solcu milletin sözlerine kulak verme, biz işimize bakalım!” (Balkı 1978: 138)

Yine romanda bir durumun açmazlığı da “CİA ajanları bile kurtaramaz.” (Balkı 1978: 226) denilerek ifade edilmiştir. Bu da Türk iç işlerinde Amerika’nın ne kadar söz sahibi olduklarının bir göstergesidir. Yazarın da bu konudaki eleştirel tutumudur.

Medya organlarının da ücreti mukabilinde istenilen haberi yapıyor olması hicvedilen bir diğer durumdur. Hasan Basan’ın seçim ile ilgili, Zampik Zeynel’in de demir piyasası ile ilgili yalan haberleri *Hak Yolu* ve *Büyükzurna* gazetelerinde ücretleri mukabilinde yayımlanmaktadır:

“—Gazetenin baş sayfasına büyük puntolarla “Demire yüzde ikiyüz zam geliyor!”
Demir Fabrikaları Genel Müdürü açıkladı...” işte haber sana!.

Gazetenin sahibi bu haber için önce kem küm etti, üç bin kâğıdı, masanın üzerinde görünce “olur” diyerek işi tatlıya bağladı.” (Balkı 1978: 20)

Ya da bir başka örnek şöyledir: Bu tabloda bize sunulan siyasetçiler sanattan ve spordan habersizdir, girdikleri spor salonunda basketbol oynayan kızları görünce “Bu kısa donlu kızlar”ın ne yaptığını anlayamayıp tövbe estağfurullah diyerek salonu terk ettiklerini görüyoruz. (Balkı 1978: 237)

Sonuç

Siyasetteki tüm bu ahlaksızlıklarla birlikte toplumun da hızlıca galeyana gelmesi, mebusluğun akılla değil kılıkla olması, toplumun önemli bir kesiminin büsbütün yalan olan ve toplumun değerlerini adeta sömüren nutuklara kanması da eleştirilmektedir.

Eserde temel olarak eleştirilen konu paranın her değer üzerinde olduğu bir toplum düzeninin anlatımında yer almaktadır. Hasan Basan, “para olduktan sonra kelli bize her iş vız gelir tırıs gider”, demektedir. Gülünç olan ise Hasan Basan’ın bunu ifade ediyor oluşu değil bunun gerçek oluşudur.

Büyük Usturalar, Bergson’un *Gülme*’si ile yaklaşıldığında bireyden çok toplumla ilişkili, genellikle toplumdaki otomatizmi gülünç olarak sunup bunu cezalandırmayı hedefleyen mizahi bir eserdir.

Sonuç olarak romanda gülme unsurlarını ve neyin hicvedildiğine bakarak Balkı’nın yaşadığı dönem ve bu dönemin siyasi ve sosyal olayları ile birlikte değerlendirmek ve yorumlamak da eserin anlaşılmasında katkı sağlayacaktır.

Şakir Balkı günümüzde çok tanınan bir yazar değildir. Sanatçının hayatı, sanatı ve eserleri hakkında yeterli çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma edebiyatımızdaki bu konudaki bir eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Öte yandan da diğer bir amaç, yazarın yukarıda sözü edilen eserlerinin henüz incelenmemiş olmasının vurgusunu yaparak az tanınmış bir yazara dikkat çekmektir..

Kaynakça

Balkı, Ş. (1978). *Büyük Usturalar*. Ankara: Tekin Yayınevi.

Bergson, H. (2014). *Gülme*. (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: İş Bankası.

Ener Su, A. (2020). Şakir Balkı. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. (H. A. Üniversitesi, Dü.) Mart 27, 2023 tarihinde <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sakir-balki> ağ adresinden erişildi.

Karaalioglu, S. K. (1982). Balkı, Şakir. *Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü* (s. 88-89). İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Kocaeli Gazetesi. (2021, Mayıs 28). Mart 30, 2023 tarihinde <https://www.kocaeligazetesi.com.tr/haber/7226823/sakir-balki-vefat-etti> ağ adresinden erişildi.

- Nesin, A. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı*. İstanbul : Adam Yayınları.
- Nesin, A. (2015). *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz*. Nesin Yayınevi: İstanbul.
- Selçuk, İ. (1978). "Şakir Balkı İçin..." Balkı, Ş, *Büyük Usturalar*. İstanbul: Tekin Yayınevi, sf. 5-6.
- Yalçın, M. (2010). Balkı, Şakir. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. İstanbul: YKY, Cilt 1, sf. 173-174.
- Yalçın Çelik, S. D. (2021). "1940'tan Günümüze Türk Romanı", *Türk Edebiyatı Tarihi*. (Ed. Öztürk Emiroğlu). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, sf: 1021-1116.